

Κ. Τσουκαλάς: Η Δημοκρατία στην εποχή της παγκόσμιας ανομίας

Οι «Νέες Εποχές» δημοσιεύουν αποσπάσματα από τις παρεμβάσεις των δύο ομιλητών στη συζήτηση στρογγυλής τραπέζης με θέμα: Παγκοσμιοποίηση, Νέα Οικονομία, Καπιταλισμός»

Θα αρχίσω από μian αναδρομή. Οι έννοιες του «Λαού» και της «Κοινωνίας» δεν είναι ούτε διιστορικές ούτε αυτονόητες. Αποκρυσταλλώθηκαν από τη νεωτερική φιλελεύθερη σκέψη σε μια περίοδο όπου αναζητούνταν τρόποι εκλογίκευσης της πάντα αυθαίρετης εξουσίας. Αναζητώντας τους όρους για μian έλλογη και αξιακά συγκροτημένη πολιτική κοινότητα, ο φιλελευθερισμός έπρεπε πρώτα να προσδιορίσει ποια μπορεί να είναι και πώς πρέπει να οργανώνεται αυτή η ιδεατή κοινότητα που πρώτο στόχο έχει να προστατεύει το άτομο ενάντια στην εξουσία. Ετσι, οι νέες συλλογικές οντότητες θα κατασκευασθούν νοηματικά ως αναγκαίοι, «αποκλειστικοί», περιχαρακωμένοι και «αδιαίρετοι» τόποι, στο πλαίσιο των οποίων θα επιχειρούνταν μια έλλογη και δίκαιη οργάνωση της φιλελεύθερης εξουσίας. Η σύγχρονη πολιτεία, το κράτος δίκαιου και η δημοκρατία προϋποθέτουν τη σημασιοδότηση αυτών των συλλογικών οντοτήτων-μορφών ως δεδομένων και νοηματικά κλειστών κανονιστικών συνόλων.

Ετσι, η κλειστή επικράτεια συνοψίζει τον κοινό γεωγραφικό, πολιτιστικό, συμβολικό και εξουσιαστικό τόπο στους κόλπους του οποίου θα νοηθεί η «νομίμως» αποφασίζουσα, άρα και «μη αυθαίρετη» πολιτική οντότητα. Τα σύνορα εκφράζουν τα όρια του νόμου, τα όρια της κυριαρχίας, τα όρια της νομιμοποίησης, τα όρια της πολιτικής βούλησης και δικαιοδοσίας και τα όρια της κανονιστικής τάξης.

Εκφράζουν όμως ταυτοχρόνως και τα «όρια» της οικονομίας, δηλαδή της αγοραίας επικράτειας, στο πλαίσιο της οποίας διαμορφώνονται οι οικονομικές εξουσίες, οι οποίες και εμφανίζονται ως μετέχουσες στην κλειστή έννομη τάξη, δηλαδή στην κοινωνία. Ετσι, ακόμη και ως πανίσχυρες, υπόκεινται και αυτές στο κυρίαρχο κανονιστικό σύστημα που με τη σειρά του οφείλει να πηγάζει από τον κυρίαρχο λαό. Η κάθε αυτόνομη έννομη τάξη ορίζεται λοιπόν ως εάν προσδιόριζε τους όρους άσκησης όλων των εξουσιών, όχι μόνο των πολιτικών αλλά και των οικονομικών.

Με τη λεγόμενη παγκοσμιοποίηση τα πράγματα φαίνεται να αλλάζουν. Τα όρια της παρέμβασης των έννομα συγκροτημένων πολιτειών στην κοινωνική οργάνωση συρρικνώνονται. Όλο και περισσότερο οι όροι των οικονομικών συναλλαγών και η δυναμική

των τεχνολογικών εξελίξεων αποτελούν παραμέτρους εξωγενείς ως προς τη συγκεκριμένη κοινωνία.

Αυτό όμως μεταβάλλει ριζικά τις προδιαγραφές της πρόσληψης τόσο του Οικονομικού, όσο και του Πολιτικού και της πολιτικής.

Από τη στιγμή αυτή και πέρα, η «κοινωνία» και ο «λαός» παύουν να «δοκιμάζονται» ως προς το πάντα επίδικο ορθολογικό και έλλογο σχέδιο της ελεύθερης αυτοπραγμάτωσής τους. Το μόνο ύπατο και οικουμενικά αποδεκτό κριτήριο προόδου είναι η συλλογικά νοούμενη «οικονομική επίδοση». Χαρακτηριστικά το αναπτυξιακό κριτήριο παρέχει και τον κύριο γνώμονα για την ταξινόμηση των κοινωνιών. Ετσι όμως απομακρυνόμαστε ταχύτατα από την πλήρη αξιακή αυτονομία που χαρακτήριζε μέχρι σήμερα τις ανεξάρτητες δημοκρατικές πολιτείες. Γεγονός που μετατοπίζει αποφασιστικά τους όρους πρόσληψης της δημοκρατίας ως υπάτης πολιτειακής αξίας. Καίριες αποφάσεις για το μέλλον των κοινωνιών μπορεί πλέον να λαμβάνονται ερήμην της εκπεφρασμένης βούλησης των πολιτών σε ένα ακαθόριστο και δυσεντόπιστο «αλλού». Το ιδιωτικό κεφάλαιο από τη μια μεριά και η παγκόσμια γνώση και τεχνολογία από την άλλη εξελίσσονται έξω από κάθε δυνατότητα κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου. Η πολιτική είναι βέβαια πάντα «αρμόδια» να προβλέπει, να διαχειρίζεται και να προγραμματίζει τις συνέπειες των αλλαγών. Αλλά το οικουμενικό οικονομικό και τεχνολογικό γίνεσθαι εμφανίζεται ως εάν ήταν εντελώς ανεξέλεγκτο.

Ο μετασχηματισμός αυτός της λειτουργίας της δημοκρατίας την εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι ίσως η πολιτειακά και ιδεολογικά σημαντικότερη μεταλλαγή της εντελώς πρόσφατης περιόδου. Οι άμεσες επιπτώσεις της αλλαγής αυτής είναι πολλαπλές: Εκφράζεται τόσο με τη φαινόμενη αποδυνάμωση και αξιακή αποφόρτιση του εν στενή έννοια πολιτικού λόγου όσο με την προγραμματική σύγκλιση των πολιτικών κομμάτων γύρω από το γενικά αποδεκτό πρότυπο της ανταγωνιστικής ανάπτυξης. Το πολιτικό ριπίδιο δεν μπορεί πλέον να εκφράζει ριζικά αντιτιθέμενες θέσεις επειδή ακριβώς δεν αισθάνεται να είναι δυνατόν να επηρεάσει τα εκτός κοινωνίας κρινόμενα και αποφασιζόμενα. Και εάν λοιπόν ακόμα η «σύγκλιση» φαίνεται εκ πρώτης όψεως να ενισχύει τη δημοκρατική συναίνεση, απομακρύνει ταυτοχρόνως τον πολίτη από τη φαντασιακή συμμετοχή του στα κοινά. Σε αυτό λοιπόν συνοψίζεται ο θρίαμβος του καπιταλισμού που εκφράστηκε ως «τέλος της Ιστορίας». Η αέναη πολιτική διαπραγμάτευση γύρω από το περιεχόμενο του αξιακού και πολιτειακού ορθολογισμού έχει υποταχθεί αδιαμαρτύρητα στις εξωκοινωνικά εκβιαζόμενες αναπτυξιακές προτεραιότητες.

Οι εξελίξεις αυτές εξηγούν την αύξουσα επικέντρωση της ratio της δημοκρατικής πολιτείας στην προστασία των ατομικών ελευθεριών. Ετσι όμως οδηγούμαστε στη συρρίκνωση της δημοκρατικής ιδέας, στην «αρνητική» και «εγγυητική» της πλευρά. Επικυρώνεται βέβαια και ενισχύεται η ατομοκεντρική δόμηση των κοινωνιών. Αλλά η φετιχοποιημένη προβολή των ατομικών δικαιωμάτων ως ακρογωνιαίου λίθου των πολιτειακών μορφών συνοδεύεται από τη συνεχή απίσχναση και αποδυνάμωση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ως ίσοι λοιπόν απλώς ενώπιον του νόμου, οι ολοένα και πιο ελεύθεροι αλλά και άνισοι πολίτες εξωθούνται πια στο να απέχουν. Ανεχόμενοι, συναποδεχόμενοι ή παραδομένοι στη φαινόμενη πολιτειακή αδυναμία, δεν μπορούν πια να προσβλέπουν σε πολιτική μεταβολή των συγκεκριμένων όρων που διέπουν τις κοινωνικές σχέσεις. Ολο και πιο πολύ οι εκλογές αποτελούν την αποκορύφωση ενός πολιτικού θεάτρου με αποδέκτες τους αδιάφορους πολίτες.

Εδώ ακριβώς λοιπόν εντοπίζεται το μείζον μετανεωτερικό δημοκρατικό έλλειμμα. Ενα έλλειμμα που δεν αναφέρεται φυσικά ούτε στην προστασία των τυπικών αστικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ατόμου ούτε στην τήρηση των διαδικασιών που εγγυώνται τον δημοκρατικό πλουραλισμό. Το έλλειμμα επικεντρώνεται στην αποδυνάμωση της ουσιαστικής συμμετοχής των πολιτών στον συλλογικό αυτοπροσδιορισμό του πολιτικού και κοινωνικού τους μέλλοντος και στην αύξουσα έκλειψη της δημοκρατικής φαντασίωσης. Εφεξής το σύστημα φαίνεται να είναι δυνατόν να αναπαράγεται δημοκρατικά δίχως πολιτική αμφισβήτηση ή και συζήτηση των καίριων προτεραιοτήτων.

Από την άλλη μεριά, η υπερεθνική τάξη των οικονομικών εξουσιών δεν έχει συγκροτηθεί σε δεσμευτικό κανονιστικό σύστημα. Και εδώ ακριβώς εντοπίζεται ίσως η μείζων πολιτική και κανονιστική προέκταση της τρέχουσας παγκοσμιοποίησης. Στο μέτρο που η άπειρα κινητική παγκόσμια «ελεύθερη αγορά» δεν ελέγχεται ούτε από δεσμεύσεις, ούτε από ηθικά και κανονιστικά πρότυπα, ούτε από σαφείς διεθνείς κανονισμούς, αποδυναμώνεται η δημοκρατική φαντασίωση για μιαν ορθολογική διαπραγμάτευση του μέλλοντος του συστήματος. Η παγκόσμια τάξη που ανατέλλει είναι λοιπόν πέραν των νόμων, των θεών και των προφητών αλλά και πέραν του ορθού λόγου και της δημοκρατίας. Ακόμα και οι στοιχειώδεις κανόνες που προβλέπονται από τις εσωτερικές έννομες τάξεις καταστρατηγούνται με άπειρη ευκολία off shore.

Ετσι όμως μετατοπίζεται αποφασιστικά το ζήτημα της άσκησης εξουσίας. Το παραδοσιακό κρατικό «μονοπώλιο της έννομης βίας» ισχύει βέβαια ακόμα για όλους, όχι όμως για το κεφάλαιο που βρίσκεται σε ενός είδους «επικρατειακό απυρόβλητο», αφού ανά πάσα στιγμή μπορεί να «αποσυρθεί». Για την οικονομική εξουσία η πλήρης και απεριόριστη κινητικότητα ισοδυναμεί λοιπόν με καθεστώς «λεόντειας» ανομίας. Επικαλείται τους νόμους δίκως να υπόκειται σε αυτούς.

Για όσον καιρό δεν δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη θέσπιση ενός στιβαρού και εκτελεστού υπερεθνικού κανονιστικού συστήματος και κάτι τέτοιο δεν είναι ακόμα εγγεγραμμένο στην ημερήσια διάταξη της νέας παγκόσμιας τάξης οι εθνικές έννομες τάξεις θα πληρώνουν τα επειγείρια της αδυναμίας τους.

Υπό τους όρους αυτούς λοιπόν, το να μιλάει κανείς σήμερα για νέες υπερεθνικές μορφές δημοκρατίας είναι είτε αφελές είτε πρόωρο. Η παγκοσμιοποίηση είναι νέο φαινόμενο κυρίως κατά το ότι αντίθετα με τις πολιτικές εξουσίες που εμφανίζονται ολοένα και πιο ετερόνομες και τιθασευμένες, οι οικονομικές λειτουργούν ολοένα και πιο αυτόνομα και αυθαίρετα. Μια παγκόσμια οικονομία που δεν ελέγχεται ούτε από τις αποδυναμωμένες κατά τόπους έννομες τάξεις ούτε από μιαν ακόμα ανύπαρκτη παγκόσμια κανονιστική τάξη εκτρέφει ένα πρωτοφανές στην έκτασή του σύστημα ηθικά και λογικά αυθαίρετων και αυταρχικών εξουσιών.

Απομένει βέβαια ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων και η διαδικαστική δημοκρατία του πλουραλιστικού πολυκομματισμού. Στις μεγάλες χώρες, αυτές φαίνεται να είναι πια εξασφαλισμένες και ανεπίστρεπτες. Αλλά η δημοκρατία αυτή παραμένει δομικά, λογικά και ηθικά ελλιπής. Είναι μια δημοκρατία που στερεί τον πολίτη από τη δυνατότητα του να μετάσχει σε μια συλλογική διαδικασία λήψης καίριων αποφάσεων για το μέλλον του. Είναι μια δημοκρατία από την οποία το στοιχείο της λαϊκής κυριαρχίας φαίνεται να μετατρέπεται σε σκιά του παλαιού εαυτού του. Είναι μια δημοκρατία όπου ο πολίτης εξωθείται να παραιτείται όλο και περισσότερο από τη συμβολικά και λειτουργικά θεμελιώδη φαντασίωση της αυτοθεσπίζουσας πολιτικής ελευθερίας του, και επιπλέον να αδιαφορεί γι' αυτό, αφού κάτι τέτοιο εμφανίζεται πλέον ως «φυσικό». Κοντολογίς, είναι μια δημοκρατία από την οποία φαίνεται να εξοβελίζεται βαθμιαία το θεμελιώδες καταστατικό της στοιχείο: ο κοινωνικός πολιτικός και αξιακός έλεγχος. *

Alain Touraine: Η δυναμική επιστροφή του καπιταλισμού

«Από τη δεκαετία του '70 σε όλον τον κόσμο υποχωρεί ή εξαφανίζεται ο τρόπος της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που είχε θριαμβεύσει τις δεκαετίες μετά τον πόλεμο. Εκείνη την εποχή δημιουργούνταν παντού ολοκληρωμένα πλάνα εθνικής ανάπτυξης που συνδύαζαν τους οικονομικούς στόχους με τους κοινωνικούς και την επιθυμία της εθνικής αφομοίωσης. Από τη δεκαετία του '60 σε πολλές χώρες τα πλάνα αυτά έμοιαζαν να εξαντλούνται και να συνοδεύονται από μια άσχημη διεύθετη των πόρων. Το κίνημα όμως γενικεύθηκε τη δεκαετία του '70, παράλληλα με την ξαφνική άνοδο της τιμής του πετρελαίου, δίνοντας μια συγκεκριμένη μορφή στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας: οι πόροι που αφαίρεσαν οι πετρελαιοπαραγωγοί χώρες από τις βιομηχανικές μεταφέρθηκαν στις αμερικανικές τράπεζες, που πρότειναν πιστώσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτή η αλλαγή μοντέλου γενικεύθηκε στο τέλος της δεκαετίας του '80, όταν κατέρρευσε η σοβιετική αυτοκρατορία και τα πρώην κομμουνιστικά κράτη μπήκαν με τη σειρά τους στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία.

Μιλάμε για παγκοσμιοποίηση επειδή οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και τα διεθνή χρηματοοικονομικά δίκτυα παίζουν κεντρικό ρόλο στη νέα οργάνωση της οικονομίας. Αλλά δεν πρέπει να συγχέουμε αυτή τη διεθνοποίηση με μια αλλαγή πολύ βαθύτερη, τον θρίαμβο του καπιταλισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, δηλαδή την κατάργηση όλων των κοινωνικών, πολιτικών ή άλλων ελέγχων που επιβάλλονταν στην οικονομία.

Η ανεξαρτησία αυτή των οικονομικών παικτών, η οποία ασκεί σχεδόν πάντα προς όφελός τους μια σχετική επιρροή στο υπόλοιπο της κοινωνίας και χαρακτηρίζει τον καπιταλισμό, είναι το βασικό στοιχείο της σύγχρονης οικονομικής ανάπτυξης. Από το τέλος του 19ου αιώνα πολλές χώρες, όχι μόνο στην Ευρώπη, είχαν κτίσει συστήματα κοινωνικού ελέγχου της οικονομίας, «συμβιβασμούς» σοσιαλδημοκρατικού, εθνικιστικού ή κομμουνιστικού τύπου. Σήμερα βλέπουμε μια δυναμική επιστροφή του καπιταλισμού. Διότι, αν η οικονομία παγκοσμιοποιείται, δεν μπορεί πλέον ούτε πρέπει να ελέγχεται από οποιαδήποτε πολιτική εξουσία. Πρέπει, αντιθέτως, να μειωθούν οι φιλοδοξίες του έθνους-κράτους, ακόμη και εκείνες του κράτους προνοίας. Για να είναι ανταγωνιστική μια χώρα πρέπει να μειώσει όσο το δυνατόν περισσότερο τα εμπόδια προς την πρωτοβουλία και την εκπαίδευση που έρχονται σε αντίθεση με τις αλλαγές οι οποίες πραγματοποιούνται όλο και γρηγορότερα.

Τα τελευταία δέκα χρόνια ο καπιταλισμός θριαμβεύει σε όλον τον κόσμο σε μεγαλύτερο βαθμό απ' όσο στο παρελθόν. Θριαμβεύει σε τέτοιο βαθμό που έχει εξαπλωθεί, τόσο δεξιά όσο και αριστερά, η ιδέα ότι οποιαδήποτε πολιτική βούληση είναι ανίκανη να δράσει επί της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και κυρίως η ιδέα ότι μια επέμβαση αυτού του είδους δεν θα είχε παρά αρνητικά αποτελέσματα. Η πολύ ριζοσπαστική σκέψη ενός τμήματος της άκρας Αριστεράς ασπάστηκε εύκολα αυτή την ιδέα της ανικανότητας όλων των πολιτικών καθώς και την έκκληση, η οποία στην πραγματικότητα είναι όλο και λιγότερο συχνή, για μια επαναστατική ρήξη.

Η αλλαγή αιώνα όμως θα μπορούσε να αποτελέσει το τέλος της χρυσής εποχής αυτής της σκέψης και αυτής της μορφής οργάνωσης της οικονομίας. Κατ' αρχήν επειδή το παρόν οικονομικό σύστημα υποφέρει από μια σοβαρή ασθένεια, είτε πρόκειται για κρίση που πλήττει βαθιά χώρες ή περιοχές είτε για γενικότερη αύξηση της ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Μπορούμε πραγματικά να μιλάμε για παγκοσμιοποίηση όταν στα πλουσιότερα κράτη το 15%-20% του πληθυσμού βρίσκεται εκτός της «κανονικής» οργάνωσης και όταν το ποσοστό αυτό φθάνει το 50% στις ημιανεπτυγμένες χώρες όπως το Μεξικό και ξεπερνά το 80% στις φτωχότερες χώρες;

Δεύτερον, η εμπειρία έδειξε ότι ο διαχωρισμός της οικονομίας από την πολιτική δεν ήταν ούτε αληθινός ούτε επιθυμητός. Οι περισσότερες από τις μεγάλες περιφερειακές οικονομικές κρίσεις που συγκλόνισαν τον κόσμο είχαν αιτίες τόσο εθνικές όσο και διεθνείς. Αυτό είναι εμφανές στην περίπτωση της ρωσικής κρίσης του 1998, αλλά και στην ιαπωνική χρηματοοικονομική κρίση ή στην κρίση της Βραζιλίας.

Τρίτον, πώς να μην εκπλήσσει η σχεδόν αποκλειστική σημασία που δίνεται στο διεθνές εμπόριο αγαθών και κεφαλαίων ενώ οι οικονομολόγοι μάς είχαν διδάξει ότι όσο πιο ανεπτυγμένη είναι μια οικονομία τόσο σπουδαιότερο ρόλο παίζουν οι μη οικονομικοί παράγοντες της ανάπτυξης; Μόνο ένα παράδειγμα, το σημαντικότερο: η εκπαίδευση είναι ο σπουδαιότερος παράγοντας της ανάπτυξης και είναι πολύ δύσκολο να διαχωριστεί από το σύνολο της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής μιας χώρας.

Τέταρτον, εκπλήσσει το γεγονός ότι δόθηκε τόση έμφαση στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας ενώ τη δεκαετία του '80 η εξαιρετική επιτυχία της αμερικανικής οικονομίας οφειλόταν κατά μεγάλο μέρος στην ικανότητα αυτής της χώρας να εφευρίσκει, να αναπτύσσει και να εφαρμόζει νέες τεχνολογίες. Βλέπουμε με ικανοποίηση ότι η Ευρώπη, που είχε καθυστέρηση σε αυτόν τον τομέα, άρχισε επιτέλους να κινείται.

Για όλους αυτούς τους λόγους μπορούμε να υποθέσουμε ότι πολύ σύντομα θα υιοθετήσουμε μια πιο «σφαιρική» άποψη της οικονομίας, δίνοντας τόση σημασία στην παραγωγή και στην κατανομή όση και στην ανταλλαγή. Καταλαβαίνουμε ότι μετά την πτώση του σοβιετικού συστήματος υμνείται ο φιλελευθερισμός και κανείς δεν σκέπτεται να επαναφέρει τελωνειακά ή άλλα εμπόδια. Αντιθέτως, πρέπει επειγόντως να λάβουμε υπόψη μας όλες τις μορφές του εκσυγχρονισμού και την αλληλεξάρτησή τους. Αυτό προϋποθέτει ότι θα αφαιρέσουμε από την παγκοσμιοποίηση τον κεντρικό ρόλο που της είχε αποδοθεί για λόγους περισσότερο ιδεολογικούς παρά πραγματικούς. *

*** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)**